

OMBRES DEL CATALÀ EN EL *MITHRIDATES* D'ADELUNG I VATER (1809)

Per primera vegada, la descripció de les llengües d'Europa va ser objecte d'un estudi específic amb l'obra del zuriquès Conrad Gesner, *Mithridates, de differentiis linguarum tum veterum, tum quæ hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt*.¹ Més tard, el francès Claude Duret (1613)² i l'anglès Edward Brerewood (1614)³ van ampliar la visió del conjunt del món; i a la fi del segle XVIII, l'espanyol Lorenzo Hervás y Panduro (1784 i 1800-1805) en va proposar una vasta síntesi.⁴ Tot reprement el projecte d'Hervás, el saxó Johann Christoph Adelung, nascut el 1732 i conegut per la seva activitat de codificador de la llengua alemanya,⁵ es llança, a partir de 1806, en una vasta empresa de descripció de les llengües del món. Aquest mateix any, apareix a Berlín el primer volum del *Mithridates, oder allgemeine Sprachkunde mit dem «Vater unser» als Sprachprobe in beynahe fünfhundert Sprachen und Mundarten* [«Mithridates o lingüística ge-

1. Tiguri [Zuric], excudebat Froshoverus, 1555.

2. Claude DURET, *Thresor de l'histoire des langues de cest univers* (Colònia, M. Berjon, 1613); ²Yverdon, impr. de la Société helvétique caldresque, 1619; ³Ginebra, Slatkine, 1972).

3. Charles BREREWOOD, *Enquiries Touching the Diversity of Languages and religions through the Chiefe Parts of the World* (Londres, J. Bill, 1614; Ginebra, Slatkine, 1972).

4. Lorenzo HERVÁS Y PANDURO, *Catalogo delle lingue conosciute e notizia della loro affinità e diversità* (Cesena, G. Biasini, 1784) i *Catálogo de las lenguas de las naciones conocidas, y numeración, división y clases de estas segun la diversidad de sus idiomas y dialectos* (Madrid, Impr. de la administración del real arbitrio de beneficencia, 1800-1805, 6 vol.).

5. L'exposició més detallada de la biografia d'Adelung es troba a Karl-Ernst SICKEL, *Johann Christoph Adelung. Seine Persönlichkeit und seine Geschichtsauffassung* (Leipzig, Gerhard, 1933). Per la seva bibliografia, cf. Margrit STROHBACH, *Johann Christoph Adelung: ein Beitrag zu seinem germanistischen Schaffen mit einer Bibliographie seines Gesamtwerkes* (Berlín / Nova York, de Gruyter, 1984).

neral amb el “Pare Nostre” com a prova lingüística en gairebé cinc-cents llengües i dialectes»].⁶ El llibre està dedicat a les llengües d'Àsia.⁷ Quan la mort li impedirà de prosseguir-lo, serà el seu amic Johann Severin Vater, lingüista, eslavista i etnògraf,⁸ professor a Dresden, qui encarregarà de dur l'obra a terme (1817), a partir de les notes que havia deixat Adelung.

El segon volum del *Mithridates*, publicat el 1809, conté la descripció de les llengües d'Europa. Força abans que els treballs de François Raynouard (1816-1821) i de Friedrich Diez (1826), Adelung hi presenta una relació relativament detallada de les llengües romàniques. Aquesta mostra ha estat analitzada per Jens Lüdtke (1978).⁹ Dins aquest conjunt, les pàgines dedicades al català, i contiguament al castellà i a les altres llengües peninsulars, ens informen no solament sobre la coneixença que hom podia tenir, a la fi del segle XVIII i al principi del XIX i des de l'espai germanòfon, de la matèria catalana i, més generalment, hispànica, sinó també sobre el «crèdit» que li mereixien aquestes llengües en el moment en què s'escampa el romanticisme alemany, poc abans que neixi la ciència romanística.

6. (Berlín, Voss, 1806). El conjunt del *Mithridates* comprèn 6 vols., el darrer publicat el 1817. Reimpressió: Hildesheim / Nova York, G. Olms, 1970. Per a la situació d'Adelung en el context europeu, cf. Sylvain AUROUX i Tristan HORDE, *Les grandes compilations et les modèles de mobilité*, dins Sylvain AUROUX (dir.), *Histoire des idées linguistiques* (Lieja, Mardaga, 1992), 538 *sqq.* Sobre la situació del projecte d'Adelung entre les Llums i el Romanticisme, cf. Jean-François COUROUAU, *La naissance d'un savoir entre Aufklärung et romantisme: la langue occitane dans le Mithridates d'Adelung et Vater* (1809), dins *Les savoirs romantiques: une naissance de l'ethnologie. Actes du colloque de Carcassonne. 19 et 20 novembre 2002* (Carcassona, LAHIC / GARAE (en premsa)).

7. Cf. G. J. METCALF, *Adelung Discovers the Languages of Asia*, «Histoire Épistémologie Langage», VI-2 (1984), ps. 101-115.

8. *Allgemeine Archiv für Ethnographie und Linguistik* (Weimar, a partir de 1807), *Untersuchungen über Amerikas Bevölkerung aus dem alten Continente* (Leipzig, 1810). Sobre Vater eslavitzant, cf. W. BERNHAGEN, *Johann Severin Vater, ein vergessener Slavist des 19. Jahrhunderts*, dins H. H. BIELEFELD i K. HORÁLEK, *Beiträge zur Geschichte der Slawistik* (Berlín, Akademie-Verlag, 1964), ps. 162-170.

9. Jens LÜDTKE, *Die Romanischen Sprachen im «Mithridates» von Adelung und Vater: Studie und Text* (Tubinga, G. Narr, 1978).

1. EL CATALÀ, «PATOIS» ESPANYOL

En el *Mithridates*, Adelung i Vater identifiquen un conjunt neolatí («Lateinischer Sprachstamm») que comprèn tres llengües: l'italià, l'espanyol i el francès. A cadascuna li correspon una descripció, al final de la qual Adelung i Vater forneixen una llista de gramàtiques i una altra de diccionaris: és a dir, una recopila d'obres més o menys significatives. A l'últim, d'acord amb el principi de l'obra, hi ha una versió, o més sovint unes quantes, del *Pater*, que representen diversos moments històrics de la llengua, i que són transcrits amb la indicació de la font (impresa o comunicació manuscrita d'un corresponent).

Després d'haver descrit l'espanyol, el capítol *Mundarten* (544) recull les formes lingüístiques que Adelung i Vater consideren dialectes de l'espanyol. Hom hi troba el català, l'aragonès, el gallec i el portuguès. Una tal classificació no deixa de sorprendre. Fins i tot podem pensar que és insòlita, si hom considera els coneixements de què disposaven els filòlegs de la Península als segles XVII i XVIII. Certament, Hervàs havia col·locat el portuguès entre els dialectes de l'espanyol:

Il linguaggio Portoghese è dialetto subalterno dello Spagnuolo, quando non lo vogliamo chiamare piuttosto *Linguaggio Spagnuolo antico*.¹⁰

Però, pel que fa al català, ningú fins llavors no havia tingut la pensada de fer-lo passar per un dialecte del castellà/espanyol. Ni Bernardo Aldrete (1606), ni, al segle XVIII, els valencià Mayans i Siscar o el català Capmany, ni tampoc Hervàs, mai no van considerar el català sinó com una llengua distinta del castellà. Un altre tractament, en efecte, li corresponia a l'aragonès, del qual Mayans remarcava (i no va pas ser l'únic) «la grande conformidad entre una y otra lengua aragonesa y castellana».¹¹

10. HERVÁS, 1784, p. 180.

11. *Orígenes de la lengua española, compuestos por varios autores, recogidos por D. Gregorio Mayans y Siscar*, publicados por primera vez en 1737, y reimpresos ahora por la Sociedad «La Amistad librera», con un prólogo de D. Juan Eugenio Hart-

Les línies dedicades al gallec i al portuguès poden ajudar-nos a delimitar els criteris que permeten la inclusió del català dins el conjunt espanyol. Adelung i Vater reconeixen la proximitat de les dues formes, la gallega i la portuguesa, però la distinció que n'estableixen dóna la clau —en realitat històrica, això és, sociolingüística— del sistema:

Aber bey Gallicien ist jene Ähnlichkeit weit grosser und ganz ursprünglich, nur dass das Gallizische Patois geworden ist, die Portugiesische Sprache hingegen als Sprache eines selbstständigen, und in gewissen Perioden durch den regsten Unternehmungsgeist emporgehobenen Volks eine fortdauernde Ausbildung erhalten hat.¹²

Si el gallec és un *patois*, és que no ha tingut la mateixa evolució històrica que ha conegut el portuguès, associat a un poble (*Volk*). Aquesta noció de *Volk* ha d'entendre's en un sentit històric. Són els esdeveniments exteriors, els que fan el poble. El destí de la llengua aragonesa així ho demostra:

Die Sprache des Arragonischen Reichs war gemischt aus der beschriebenen Catalanischen oder Limosinischen und der eigentlich Spanischen. Nicht bloss die Nachbarschaft Frankreichs, der ehemalige Einfluss desselben, dessen Dauer unbestimmbar ist, und die Versetzung der Grafen von Barcellona auf den Thron von Arragonien machen jene Mischung sehr begreiflich, sondern auch die Menge Süd-Französischer Ritter, welche im Mittelalter ihren Ruhm darin suchten, gegen die ungläubigen Saracenen in den Heeren der Könige von Arragonien zu fechten, und die von diesen Königen hernach Besitzungen in diesem Reiche zur Belohnung erhielten, so z. B. die Grafen Gaston und Rotron von Bearn und Perche nach der Eroberung von Saragossa 1119. Die Arragonische Sprache bildete sich abgesondert von der Castilischen weiter aus, und hatte ihre Schriftsteller, bis sie unter und nach Kaiser V. diesen Einfluss verlor, alle Schrifsteller Castilianisch schrie-

zenbusch, y notas al *Diálogo de las lenguas y á los Orígenes de la lengua*, de Mayans, por D. Eduardo de Mier (Madrid, V. Suarez, 1873), p. 338.

12. «Però a Galícia aquesta similitud és encara més gran, a diferència del fet que el gallec ha esdevingut un patuès, mentre que la llengua portuguesa, llengua d'un poble independent que en diverses èpoques ha evolucionat gràcies al més viu esperit d'empresa, ha continuat desenvolupant-se constantment» (p. 549).

ben, und das Arragonische *Patois* übrig blieb, von welchem nähere Nachrichten mangeln.¹³

La idea que l'aragonès presenta similituds amb l'occità/català no és pas nova. Mayans també l'havia expressada: «antiguamente la aragonesa se conformaba mucho más con la valenciana, ó per decirlo mejor, era lemosina».¹⁴ Però el passatge resulta interessant sobretot perquè il·lustra de quina manera el destí d'una llengua pot derivar cap al «patois». El que en principi era una llengua (*die Sprache des Arragonischen Reichs*) al capdavall no és sinó un *patois*: l'acció de Carles V —que passa als ulls d'Adelung i Vater per l'unificador lingüístic de la Península, l'*alter ego* de Francesc I a França— i els decantaments lingüístics dels escriptors l'han reduït a l'estadi més inferior en la jerarquia dels parlars.¹⁵

Vet ací exactament, segons Adelung i Vater, el que s'ha produït amb la llengua d'oc, a la qual el català, com veurem, es troba lligada estretament. Després d'haver estat a l'edat mitjana una llengua completa, s'obscurix (*sinkt*) i decau (*herab*), a l'època moderna, en l'estat fragmentat del «patois»:

13. «La llengua del Regne d'Aragó estava barrejada de català o llemosí i d'espanyol *stricto sensu*. No és pas solament el veïnatge de França i la seva influència, la durada de la qual és indeterminable, ni tampoc l'accés dels comtes de Barcelona al tron d'Aragó, que explica aquesta barreja, sinó també el gran nombre de cavallers del sud de França que a l'edat mitjana van cercar la glòria combatent els sarraïns infidels dins els exèrcits dels reis d'Aragó, i en van obtenir tot seguit en recompensa possessions al regne, com per exemple els comtes Gastó de Bearn i Rotron du Perche després de la conquesta de Saragossa el 1119. La llengua aragonesa va continuar formant-se separatament del castellà, i va tenir els seus escriptors fins que va perdre, sota el regnat de Carles V i més tard, la seva influència, i va fer que els escriptors escrivissin en castellà i que l'aragonès no subsistís més que com a patuès a propòsit del qual hom manca d'informacions precises» (ps. 545-546).

14. Ed. Hartzenbusch / Mier, 1873, p. 338.

15. La idea sembla procedir de Denina: «Avant le règne de Charles-Quint sous lequel les treize royaumes qu'on comptoit autrefois n'en firent plus qu'un seul, on y pouvoit compter au moins autant de langages ou de dialectes qu'il y avoit d'états indépendants les uns des autres. (...) Les écrivains cependant tant aragonois que valenciens, dès le tems de Charles-Quint se sont presqu'en tout conformés au dialecte castillan, comme en Italie les Lombards se sont conformés au Toscan», Carlo DENINA, *La Clef des Langues, ou Observation sur l'origine et la formation des principales Langues qu'on parle et qu'on écrit en Europe* (Berlín, Mettra, 1804, II), ps. 133-134.

Ihre Sprache sinkt um so mehr zum Patois einzelner Gegenden herab.¹⁶

Tot plegat hauria arrossegat en la caiguda —aquest fet és remarkable— el català d'Espanya —denominat *limosin* (cat. *llemosí*)—,¹⁷ de resultes de l'absorció pel regne de Castella i de la interrupció dels lligams entre Catalunya i França:

Seitdem aber die Grafschaft Barcellona nicht bloss mit der Krone Arragonien verbunden worden war, sondern auch später ausser allem Verhältnis mit Frankreich kam: so wurde diese Catalanische, oder wie sie in Spanien, von der ehemaligen Landschaft Limosin oder Limousin in Guienne, besonders auch heisst: Limosinische Sprache zum blossen Patois, welches als solches getrennt, hier eben so seinen eigenthümlichen Character annahm, als wir dies im südlichen Frankreich sehen werden, als dessen Sprache zum Patois verschiedener Gegenden verfiel.¹⁸

No són pas criteris d'ordre lingüístic, els que expliquen la subordinació del català a l'espanyol, sinó, com en el cas de l'aragonès, són raons d'ordre historicopolític i sociolingüístic. El català és un «patois» espanyol des del moment que les condicions històriques ho han decidit així.

2. EL LLIGAM OCCITANOCATALÀ

Tot i englobar el català dins el conjunt espanyol, Adelung i Vater insisteixen a recalcar els lligams que uneixen el català amb la llengua

16. «La seva llengua va davallar al rang del patuès de diferents regions» (p. 563).

17. Sobre aquesta denominació, cf. August RAFANELL, *Un nom per a la llengua. El concepte de llemosí en la història del català* (Estudi General de Girona / Estudis Universitaris de Vic, Eumo, 1991).

18. «Però, a partir del moment que el comtat de Barcelona no sols va ser aliat de la corona d'Aragó, sinó que també, més tard, va perdre tot contacte amb França, aquesta llengua catalana o com se l'anomena a Espanya, a partir de l'antiga contrada Limosin o Llemosí, a la Guiana, llengua llemosina, va esdevenir un simple patuès que, separat d'aquesta manera, va prendre un caràcter tan particular com el que nosaltres veiem al sud de França, on la llengua va declinar fins a esdevenir el patuès de diferents regions» (p. 545).

del sud de França, la llengua d'oc. En el temps dels trobadors, no es tractava sinó d'una sola i única llengua:

Die langue d'oc (*occitana*) ward an den Höfen der Herren des südlichen Frankreichs und Cataloniens durch Dichter am frühesten ausgebildet.¹⁹

De totes maneres, com s'havia constituït aquest conglomerat occitanocatalà? Per saber-ho, cal recórrer a la visió de la història lingüística de França que presenten Adelung i Vater. Als substrats *gaulois*, belga i aquità (d'origen hispànic, aquest darrer), s'hi sobreposa una forma de llatí vulgar (*lingua romana rustica*) que ha donat com a resultat una forma intermediària, el *romance*. Aquest, al seu torn, es va subdividir en dues branques:

Schon sehr frühe zerfällt die verdorbene Römische Sprache in der Gestalt, welche sie in Gallien angenommen hatte, in zwey Hauptmundarten, die südliche: *Langue d'Oc*, und die nördliche: *Langue d'Oui* (oder *d'Oï*).²⁰

El català de Catalunya i de València, en aquest context, s'ha de col·locar al costat de la llengua d'oc:

Die Sprache Cataloniens, welche wegen ihrer Nähe auf Valentia mit der Eroberung dieser Provinz übergeng, schloss sich ganz an die Sprache des südlichen Frankreichs an.²¹

S'hi han donat diversos noms, a aquesta llengua única. La denominació de *provençal* que registren Adelung i Vater, al costat de la més general de *südliche Sprache* [«llengua meridional»], s'explica per

19. «La llengua d'Oc (*occitana*) va ser la primera a formar-se per l'acció dels poetes en el sud de França i a Catalunya» (p. 559).

20. «Molt d'hora la llengua romana corrompuda sota la forma que havia adoptat a la Gàl·lia es divideix en dos dialectes principals: al sud, la llengua d'Oc, i al nord la llengua d'Oui (o d'Oï)» (p. 559).

21. «La llengua de Catalunya, que a causa de la seva proximitat va passar a València llavors de la conquesta d'aquesta província, es va lligar completament a la llengua del sud de França» (p. 544).

factors històrics mal definits (el regne d'Arle). A pesar d'aquesta formulació el·líptica, hom comprèn que el nom de *provençal* s'ha pogut aplicar, per raons d'identitat, a les regions situades a l'oest i al sud de Provença:

ging der Nahme der *Provençalen*-Sprache auf die ähnliche Sprache des ganzen Südens, Languedoc's, Gascogne's, Cataloniens, u.s.w.²²

Però, al sud de les Corberes, les circumstàncies polítiques van conduir al fet que s'imposés el nom de *català*, atesa la preponderància dels comtes de Barcelona:

so wie auf der andern Seite auch der Nahme *Catalan* ein allgemeiner Nahme für diese südliche Sprache ward, weil sie am Hofe der Grafen von Barcellona blühet, und dort ihre Ausbildung befördert wurde.²³

D'altra banda, els sobirans catalans Ramon Berenguer III i Ramon Berenguer V són els únics que apareixen citats quan es tracta de repassar l'acció dels senyors meridionals en favor de la poesia trobadoresca:

nicht bloss der Hof der Grafen von Provence, unter denen allerdings besonders Raymund Berengar III. und V., geborne Grafen von Barcellona, mit welcher Grafschaft die Provence durch diese Familienverbindung einigemal vereinigt regiert wurde, sich durch ihre grosse Liebe zur Dichtkunst auszeichneten²⁴

Per tal d'apreciar l'originalitat d'aquesta descripció, convé retornar a les opcions defensades al segle XVIII, tant a França com a Espa-

22. «Com sigui que el nom de llengua provençal va passar a la llengua semblant de tot el sud, del Llenguadoc, de la Gascunya, de Catalunya, etc.» (p. 560).

23. «De la mateixa manera que de l'altre costat [dels Pirineus] el nom de *català* va esdevenir també el nom general d'aquesta llengua meridional, ja que floria a la cort dels comtes de Barcelona i que, tot cultivant-la, hom n'afavoria l'evolució» (p. 560).

24. «No solament la Cort dels comtes de Provença, entre els quals es distingien particularment, d'altra banda, Ramon Berenguer III i Ramon Berenguer V, nascuts com a comtes de Barcelona, comtat amb el qual diversos cops la Provença va ser governada, per raó d'aquest lligam familiar» (p. 561).

nya i a Itàlia. La unitat del conjunt occitanocatalà no oferia cap dubte a ningú. Sobre aquest punt, Adelung i Vater segueixen Antoni de Bastero (1724):

E riflettendo, che la Lingua Provenzale, è la stessa appunto, che la mia materna Catalana.²⁵

I també segueixen Lacurne de Sainte-Palaye (1756):

La langue Catalane est la même que d'autres ont désignée par la langue d'oc, & la Française celle qu'on a appelée langue d'oil ou d'oui.²⁶

Tanmateix, aquests autors es distingien de llurs predecessors en el fet que no es quedaven amb la denominació de *catalan* que Sainte-Palaye havia proposat com a sinònim de *llengua d'oc*:

On donna encore le nom générique de Catalane à la langue d'oc, qui se parloit au delà de la Loire, peut-être à cause de la Catalogne, le terme le plus éloigné de tous les pays où cette langue étoit en usage; & si cette conjecture n'est point dénuée de fondement, il est assez probable que par la même raison la langue d'oil, la langue qui se parloit en

25. Antoni (Antonio) BASTERO, *La Crusca Provenzale ovvero, le voci, frasi, forme, e maniere di dire, che la gentilissima, e celebre Lingua Toscana ha preso dalla Provenzale; arricchite, e illustrate, e difese con motivi, con autorità, e con esempi* (Roma, Nella Stamperia di Antonio de' Rossi, 1724), p. 5. Sobre aquesta obra absolutament fonamental en la transmissió dels sabers i per a la coneixença de la consciència lingüística occitanocatalana, cf. Robert LAFONT, *Le «Midi» des troubadours: histoire d'un texte*, «Romantisme», núm. 35 (1982), ps. 30-32 i els nombrosos treballs de Francesc FELIU, principalment *Coneixement i percepció de la llengua catalana en l'obra d'Antoni de Bastero*, dins August RAFANELL i Pep BALSALOBRE (eds.), *Estudis de Filologia Catalana. Dotze anys de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes. Secció Francesc Eiximenis* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999), ps. 89-128 i *L'emprenta d'Antoni de Bastero entre els seus contemporanis i la pervivència del seu record. Revisió crítica dels estudis basterians*, «Arxiu de Textos Catalans Antics», núm. 17 (1998), ps. 573-595.

26. Jean-Baptiste Lacurne de SAINTE-PALAYE, *Sur la langue Française des XII et XIIIèmes siècles, comparée avec les langues Provençale, Italienne et Espagnole dans les mêmes siècles* (datat del 12 març 1751), *Mémoires de Littérature tirés des registres de l'Académie Royale des Inscriptions et Belles-Lettres* (París, De l'Imprimerie Royale, t. XXIV, 1756), p. 683.

deçà de la Loire, aura été appelée la langue Picarde. La Picardie étoit la province septentrionale la plus éloignée de la Loire, comme la Catalogne étoit au midi à la plus longue distance de cette rivière.²⁷

Aquest argument és reprès pel pel nimès Court de Gébelin (1776):

Il s'éleva donc sur les ruines des Langues des Celtes & des Latins deux Langues qu'on appela *Languedoc* & *Langue d'oïl*, d'abord semblables, ensuite très-différentes, & qu'on appela également Langue Picarde & Langue Catalane. On les désigna par les Provinces les plus éloignées de la Loire, qui faisoit le partage de ces deux Langues.²⁸

Però unes tals consideracions també se separen de les tesis catalanistes i provençalistes que es manifestaven de manera oposada, com ha demostrat Irmela Neu-Altenheimer,²⁹ dels dos costats de la frontera nacional. Per als defensors del català, es tractava, tot fent costat de Bastero, d'afirmar l'origen català de la llengua, introduïda a la Provença pels comtes de Barcelona en el moment de la unió dinàstica:

E riflettendo inoltre, che la Contea di Catalogna, ha dato più tosto questa nostra lingua alla Provenza, che da esta Provenza ricevutala, siccome l'ha donata a i Regni di Valenza, Majorca, Minorca, Sardigna, Murzia, ed altri: Sì perchè i nostri Conti di Barcellona furono per lungo tempo sovrani del Contado di Provenza, sotto'l commando de' quali cominciarono in essa Contea a fiorire i Poeti, e nel medesimo tempo, quei popoli, colla pratica, e soggiorno della Corte Catalana pulirono il lor dialetto, e di nobili, e cortigiani abbigliamenti a uso di Barcellona, il resero molto vago, e dovizioso; ed all'incontro finita in quella Contea la discendenza *de l'altre stirpe d'Aragone antica*, ovvero de' Serenissimi Conti Catalani, per morte del quinto, ed ultimo Ramondo Beringhieri, e succeduti ad essi gli Angioini, cominciò a declinare in questa

27. SAINTE-PALAYE, *op. cit.*, p. 683, n. (i).

28. Antoine COURT DE GÉBELIN, *Monde primitif analysé et comparé avec le monde moderne considéré dans les origines françoises ou Dictionnaire étymologique de la Langue françoise* (París, 1776), p. XLVI.

29. Irmela NEU-ALTENHEIMER i Brigitte SCHLIEBEN-LANGE, *Provençal i català. Dos punts de vista diferents dels provençalistes i catalanistes al segle XVIII*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes, XIII, Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit* (Barcelona, 1986), ps. 193-212.

parte la poesia; anzi la stessa lingu, estinto che fu in Provenza il Real sangue di Catalogna, e *soprattutto per così dire, il latte, che la nutriva, venne a poco a poco mancando*, e dileguandosi da quelle Contrade.³⁰

Per als promotors del «provençal», dels quals podem ressaltar el provençal Papon (1778) com a paradigmàtic, el provençal havia passat de la Provença a Catalunya:

La princesse Douce la porta chez les catalans, par son mariage avec Raymond Berenger I, comte de Barcelone, & la fit briller de toutes les grâces, qu'elle & les seigneurs de sa cour étoient capables de lui donner. Dans peu de tems elle n'eut pas d'autres bornes que les états du comte; elle passa de la cour parmi le peuple, à Valence, à Majorque, à Minorque, selon M. Ducange, & servit même à dépouiller celle des espagnols de la barbarie, qu'elle avoit contractée en passant par la bouche des sarrasins.³¹

Adelung i Vater no fan gaire cas de la polèmica. El paper històric concedit per Bastero a Ramon Berenguer III i Ramon Berenguer V el mantenen, però en qualitat d'agents en un procés d'*Ausbildung* [«formació, desenvolupament»] de la llengua meridional en general, i no pas únicament a Provença, en benefici d'una llengua que acabaria sent el català (Bastero) o el provençal (Papon). Així doncs, occità i català constitueixen de totes una sola llengua, anomenada *südliche Sprache*, que només els esdeveniments històrics han portat a la segregació.

Pel que respecta a l'extensió geogràfica, en el cas del català no és pas tan precisa com en el de l'occità *stricto sensu*. Si en aquest últim cas Adelung i Vater se serveixen de les dades fornides per Court de Gébelin, Boissier, de Sauvages (1785) i Hervás, cal constatar que el *Mithridates* es mostra gairebé tan imprecís com ho havia estat en aquest punt Hervás, tot i que retregui les informacions contingudes en la *Crusca provenzale* de Bastero (1724), que mencionava explícitament «i Regni di Valenza, Majorca, Minorca, Sardigna, Murzia, ed altri».³²

30. BASTERO, 1724, ps. 7-8.

31. Jean-Pierre PAPON, *Histoire générale de Provence* (París, Moutard, 1778, t. II), p. 465.

32. BASTERO, 1724, p. 7.

3. DESCRIPCIÓ DEL CATALÀ

Si ara parem atenció en les descripcions pròpiament dites que Adelung i Vater donen de la llengua catalana, estem obligats a anar, per tal de pal·liar alhora la manca d'unitat del domini català i la seva decadència deguda a les condicions polítiques, als diferents conjunts nacionals a què són assignades les informacions (Espanya, França, Itàlia).

3.1. Principat

La principal font d'Adelung i Vater per al català és el relat del viatge de l'alemany Christian August Fischer. És a ell a qui deu les principals informacions que concerneixen essencialment —cal precisar-ho— el País Valencià. Del català del Principat, Adelung i Vater no addueixen sinó uns sainets mencionats per Fischer:

In ersterem Dialecte hat man eine Menge kleiner Nachspiele *Saynetes*, s. C. A. Fischer's *Reise von Amsterdam über Madrit und Cadix nach Genua*, Br. 43.³³

El català apareix com una barreja de francès i de castellà, l'efecte del qual és alhora còmic i estrany (*komisch*):

aber auch in jene Volkssprache werden die Aussprache und die Endungen Spanischer und Französischer Wörter oft sehr komisch gemischt.³⁴

33. «En el primer dialecte, hom veu una gran quantitat de petits epílegs (sainets)», p. 545, cf. C. A. FISCHER, *Reise von Amsterdam über Madrid und Cadix nach Genua* (Berlín, 1799; Brief 43), p. 481.

34. «Però també en aquesta llengua popular la pronúncia de mots espanyols es barreja sovint d'una manera força estranya» (p. 545). Aquesta descripció és presa de Fischer (1799, p. 488) que l'aplica al País Valencià, i no pas com Adelung i Vater que ho fa al Principat: «allein die allgemein herrschende Sprache ist ein Patois das einermassen dem Provenzalischen gleicht, und wobey die Aussprache und die Endungen spanischer und französischer Wörter oft sehr komisch vermischet werden» [«però la llengua que domina generalment és un patuès que s'acosta en certa mesura al provençal i en què la pronúncia i les terminacions de mots espanyols i francesos es barregen sovint d'una forma estranya»]. Traducció francesa de 1801: «mais la langue que l'on parle ici généralement, est un patois qui ressemble assez à celui de la Provence, et dans lequel on estropie souvent d'une manière bisarre, la prononciation des mots espagnols et français» (FISCHER, 1801, II, p. 293).

El corpus bibliogràfic indicat per al català es distingeix, en comparació amb el que es dona per a l'occità *stricto sensu*, per la seva indigència.³⁵ De l'abundant producció lexicogràfica catalana, Adelung i Vater només retenen una de les nombroses versions del *Lexicon* llatí-castellà de Nebrija de 1492 (edició de 1560 feta pel gironí Antic Roca),³⁶ el diccionari trilingüe de Pere Lacavalleria (1642)³⁷ i el bilíngüe (llatí-català) de Pere Torra (1696).³⁸ A aquestes obres catalanes es pot afegir la llista de mots publicada per l'anglès Richard Twiss en la narració del seu viatge a Espanya i Portugal de 1772-1773.³⁹ Pel que fa a la matèria «literària», no hi ha més que l'obra paremiològica del valencià Carles Ros que la representi. El text medieval del *Consolat de Mar* només és conegut per una edició holandesa i una altra d'italiana:

Im Catalonischen Dialecte ist das alte Seegesetz zum Theil im zehnten, grösstentheils im dreizehnten Jahrhundert verfasst, welches mit einer Holländischen Übersetzung von *Abrah. Westerveen*, Leid. 1704, 4. erschienen ist, sich aber auch in *J.L.M. de Casaregio discursus legalis de commercio*, Flor. 1719, fol. befindet.⁴⁰

35. Cf. Jean-François COUROUAU, *La langue occitane dans le Mithridates d'Adelung et Vater (1809): descriptions et documents*, «Lengas», 55 (2004), ps. 139-157.

36. Germà COLON i Amadeu-J. SOBERANAS, *Panorama de la lexicografia catalana* (Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1985), p. 76.

37. COLON i SOBERANAS, *op. cit.*, ps. 102-104.

38. COLON i SOBERANAS, *op. cit.*, ps. 107-110.

39. TWISS, *op. cit.*, p. 211 (56 mots o expressions amb trad. en anglès). Sobre Twiss, cf. August RAFANELL, *El Llemosinisme. Un estudi de les idees sobre la variació lingüística en la història de la llengua catalana* (tesi doctoral, Universitat de Girona, 1990), I, ps. 466-467 i Geoffrey W. RIBBANS, *Catalunya i València vistes pels viatgers anglesos del segle XVIII* (Barcelona, Barcino, 1955), p. 37. Curiosament, Adelung i Vater no esmenten pas l'*Essai d'une flore de Valence* (llista trilingüe llatí-espanyol-valencià) publicat per Fischer el 1804, ps. 395-418.

40. «És en dialecte català que va ser redactada l'antiga llei marítima, en grab part del segle x, però, en l'essencial, del segle XII, publicada amb una traducció holandesa per Abrah. Westerveen, Leid. 1704, in-4°, però que hom troba també a *J.L.M. de Casaregio discursus legalis de commercio*, Flor. 1719». El text de Casaregi ha estat redactat per Odone Sciolla (Torí, Unione Tipografico-Editrice Torinese, 1911) que no ha pas identificat la llengua del manuscrit català («È in lingua spagnuola, piena di arcaismi, di parole italiane e francesi»). Cf. Annex. Els treballs d'Antoni de Capmany són ignorats. Cf. François ÉTIENVRE, *Rhétorique et patrie dans l'Espagne des Lumières. L'œuvre linguistique d'Antonio de Capmany (1742-1813)* (París, Champion, 2001).

3.2. València

Pel que fa al català de València, el *Mithridates* també mostra un gran parentiu amb el francès, segons una idea expressada pel viatger Richard Twiss,⁴¹ així com per Christian August Fischer.⁴² L'acostament a l'occità i el castellà és passat de puntetes, en detriment de l'elegi de la dolçor del parlar local:⁴³

Das Patois von Valencia nimmt sich, besonders im Munde der Frauenzimmer,⁴⁴ äusserst sanft und harmonische aus, und seine grosse Verwandtschaft mit dem Französischen zeigt sich nicht bloss in den einzelnen Wörtern, sondern auch den Wendungen der Sätze.⁴⁵

3.3. Mallorca

De les illes Balears, Adelung i Vater només sembla que retinguin Mallorca, però la denominació, d'acord a una tradició antiga (*Regne de Mallorca*), probablement val per al conjunt de l'arxipèlag. La descripció és —mal que sigui per una vegada— lingüística. Toca a la pronúncia de les vocals i a la confusió [a]/[e]:

41. TWISS, *op. cit.*, p. 210: «The affinity which this dialect bears to the French language».

42. FISCHER, *op. cit.*, p. 230: «D'ençà de l'antiga relació de la província de València amb les parts meridionals de França, hom parla en la vida normal un patuès que, en conjunt, s'acosta força al del Llemosí, i només se n'allunya pels seus dialectes».

43. Argument força utilitzat en el discurs apologetic sobre el català, cf. August RAFANELL, *Les idees sobre l'apitxat de València a l'edat moderna*, «Estudi General», 14 (1994), ps. 13-47, part. 24-25 (Escolano), Irmela NEU-ALTENHEIMER, *Defensa i il·lustració del català al segle XVIII*, dins Antoni M. BADIA i MARGARIT i Michel CAMPRUBÍ, *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Barcelona, Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989), II, ps. 81-101, part. 90, 92.

44. TWISS, *op. cit.*, p. 212: «especially when it proceeds from the mouth of a pretty woman». De Twiss, la idea passa a FISCHER, *op. cit.*, p. 232. Es pot veure així Adelung re-copiar Fischer, que allora copiava Twiss.

45. «El patuès de València passa, en particular en boca de les dones, per extremament dolç i harmóniós, i el seu gran parentesc amb el francès no sols es manifesta en els diferents mots, sinó també en els girs de la frase» (p. 546). Adelung i Vater envien per a aquesta afirmació a C. A. Fischer, *Gemälde von Valencia* (Leipzig, 1803, t. 2), ps. 88-90 (trad. fr., *Description de Valence* (París, Henrichs, 1804)).

In Mallorca spricht man Catalanisch, aber die Vocale mit grösserer Stärke und Öffnung des Mundes, und zugleich sehr lieblich aus; *a* und *e* lassen sich kaum von einander unterscheiden.

L'al·lusió a aquesta confusió entre els sons *a* i *e* sembla reflectir la coneixença d'una qüestió que, en els països catalanòfons, va ser objecte d'una discussió, la formulació de la qual remunta, com ha recordat Albert Rossich, al segle XVI. Un tal debat concerneix l'ortografia i la pronunciació de les vocals posttòniques, principalment dels mots femenins plurals, qüestió que a Mallorca va esdevenir singularment sensible per la presència de la síl·laba tònica del so [ə].⁴⁶

No sabem si la generalització «Der provinziellen Ausdrücke sind viele»⁴⁷ té relació amb l'illa o amb el regne de Mallorca, o bé al conjunt del català d'Espanya.

3.4. *Rosselló*

Adelung i Vater manifesten la gran proximitat (*am nächsten*) de la llengua parlada al Rosselló (tractada, és clar, dintre de la part sud del francès, però just després del Llenguadoc) amb el català meridional, però els autors aperceben també, ni que sigui d'una forma incerta, els lligams amb l'occità llenguadocià:

Es ist nicht genug bekannt, um wie viel sich die Sprache in Roussillon von der Languedocschen unterscheidet; sie ist der heutigen Catalanischen am nächsten, und eben so schwer zu verstehen, als diese.⁴⁸

46. Adelung i Vater es troben propers a les formulacions contingudes dins el tractat mallorquí anònim *Nova art de trobar* de la segona meitat del XVI, de Joan Dameto (1633), d'Antoni Pasqual (segona meitat del XVIII). Cf. Albert ROSSICH, *Una qüestió d'història de la llengua a l'edat moderna: el reconeixement de la vocal neutra*, dins Pep BALSALOBRE i Joan GRATACÓS, *La llengua catalana al segle XVIII* (Barcelona, Quaderns Crema, 1995), p. 123 i ps. 127-129.

47. «Les expressions provinciales són nombroses» (p. 546).

48. «Hom no sap prou bé fins a quin punt la llengua del Rosselló es diferencia de la del Llenguadoc; aquella a la qual s'acosta més és al català actual, i resulta tan difícil de comprendre com aquesta» (p. 584).

D'aquesta sumària descripció podem retenir la caracterització del català com a «llengua difícil», molt estesa a l'Espanya del segle XVIII.⁴⁹

Com ja li va passar a Jens Lüdtke, no he pogut identificar la font dels autors. Adelung i Vater es refereixen en efecte a la narració del viatge d'un tal Baraki, del qual les grans biblioteques no han conservat cap traça. Es tracta d'un error tipogràfic ? Es dóna el cas que aquest viatger, probablement de la fi del segle XVIII o del començament del XIX, afirma que no havia trobat a Perpinyà ni una sola persona que sabés francès ni castellà:

er [Baraki] fand zu Perpignan nicht sogleich Personen, die Spanisch oder Französisch reden konnten.⁵⁰

3.5. Sardenya

Adelung i Vater saben que a l'Alguer es parla el català. Aquesta informació, que segurament prové de Gaspar Escolano, del qual Adelung i Vater citen la *Década primera de la Historia de la insigne, y Coronada Ciudad y Reyno de Valencia* (1610),⁵¹ apareix dins el capítol «Sardinien» de l'italià:

Zu den fremden Sprachen gehören theils die Catalanische, in der Stadt Alguer, welche eine Catalanische Colonie von Barcellona ist, und in der umliegenden Gegend...⁵²

Notem que aquí s'utilitza la forma catalana i no pas la italiana del topònim.

49. Cf. August RAFANELL, *Notes sobre la interferència lingüística en la literatura catalana del Barroc*, dins Albert ROSSICH i August RAFANELL (eds.), *El barroc català. Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987* (Barcelona, Quaderns Crema, 1989), ps. 621-622.

50. «Tampoc no s'han trobat a Perpinyà persones capaces de parlar espanyol o francès» (p. 584).

51. «Estienderon sus límites los catalanes poco a poco a las islas de Mallorca, Menorca e Iviza, y a su paso fue su lengua estendiendo los suyos. También la pasaron a Cerdeña», RAFANELL, *op. cit.*, 69, però Escolano no és gaire precís.

52. «Als llenguatges estrangers pertanyen el català de la vila de l'Alguer, que és una colònia catalana de Barcelona i de la regió veïna» (p. 530).

4. FULGOR DEL CASTELLÀ, OMBRA DEL CATALÀ

Els lligams que uneixen el català a l'occità van fer que els dos parlars poguessin ser considerats com a pertanyents a la mateixa llengua. Hem vist com l'absorció de Catalunya per part de Castella i la fi dels lligams amb França (del sud?) van marcar l'inici del procés de patue-sització. És la reducció a aquest estat subordinat que permet als autors de classificar, com hem vist, el català entre els dialectes de l'espanyol:

Das Catalanische zeigt zwar seine grosse Ähnlichkeit mit dieser [la langue du sud de la France], besonders mit der Bearnischen noch, wird aber nun als eine spanische Volksmundart betrachtet.⁵³

És a Court de Gébelin que Adelung i Vater manlleva la idea —que no fa sinó reforçar l'asserció— segons la qual aquesta proximitat resultat particularment marcada amb l'occità del Bearn:

Pouvons-nous passer sous silence le Catalan avec lequel le Béarnois a tant de rapport, & qu'on a été tenté de regarder comme la source du Provençal ?⁵⁴

No hi fa res. El català, segons els nostres autors, és al cap i a la fi tractat com un dialecte «popular» espanyol (*spanische Volksmundart*).

La desconsideració de què és víctima el català només es verifica en el nombre de línies que el descriuen, insignificant en relació amb les que es dediquen a l'occità. Semblantment es pot notar —per contrast— en l'apologia que es fa del castellà:

Im Castilischen Reiche wurde gegen das Ende des vierzehnten Jahrhunderts die Cultur der Sprache wieder besonders lebhaft betrieben, und um die Mitte des funfzehnten Jahrhunderts ward sie immer kräftiger und schöner. Um und bald nach der Zeit der Entdeckung

53. «El català mostra certament una gran semblança amb aquesta, i més particularment amb el bearnès, però actualment se'l considera com un dialecte popular de l'espanyol» (p. 545).

54. COURT DE GEBELIN, 1776, LXXIII.

von Amerika, wo ganz Spanien vereinigt, und seine Bewohner durch Macht und Reichthum die erste Nation der damaligen Welt waren, vereinte sich ihre Kraft in der fernerer Cultur der Castilischen Sprache durch Geschmack, Correctheit und Erhabenheit; sie gewann an Grösse und Umfang, und für ihren Wohlklang wurde bald darauf durch die Ausmerzung der Doppel-Consonanten und mancher rauer Wörter, so wie durch die Aussprache vorher ausgelassener Endvocale, z. B. des Artikels besonders durch Luis de Granada und Luis de Leon, eben so vorteilhaft gewirkt, als Antonio de Nebrixa vorher für grammatische und lexicalische Vervollkommnung gesorgt hatte.⁵⁵

Com en el cas del francès, hom concedeix una gran atenció als fets històrics (la descoberta d'Amèrica, la riquesa de la primera nació del món, la unificació d'Espanya), així com també als codificadors de la llengua (Luis de Granada, Luis de León, Nebrija). Quant a la resta, les qualitats assignades al castellà són extremament laudatòries: potència (*Kraft*), civilització (*Kultur*), gust (enteneu «bon gust», *Geschmack*), correcció (*Correctheit*), sublimitat (*Erhabenheit*), grandiositat (*Grösse*), amplitud (*Umfang*), harmonia (*Wohlklang*), perfecció (*Vervollkommnung*). Si no estiguéssim segurs de llegir un capítol sobre l'es-

55. «En el Regne de Galícia, cap a la fi del segle XIV, de bell nou hom va treballar activament en el cultiu de la llengua, i cap a mitjan segle XV va esdevenir cada vegada més potent i bella. Cap a l'època de la descoberta d'Amèrica, i poc després, llavors que tot Espanya va restar unida i que els seus habitants van formar, gràcies al poder i a la riquesa, la primera nació del món del moment, llur força es va concentrar a partir d'aquell moment en el cultiu de la llengua castellana, gràcies al seu bon gust, a la seva correcció i a la seva sublimitat. Va guanyar en grandiositat i en extensió i, poc després, a partir de l'extirpació de les dobles consonants i de nombroses paraules dures, així com per la pronúncia, fins llavors deixada, de les vocals finals, per exemple de l'article, en particular sota l'actuació de Luis de Granada i de Luis de León, hom també es va aplicar més que mai avantatjosament a la seva harmonia. Antonio de Nebrija va vetllar per la seva perfecció gramatical i lexical» (ps. 538-539). El paper atribuït a Luis de Granada i Luis de León sembla venir d'Aldrete, 1606, p. 53: «Quien habla oi en aquel Romãce puro i limpio en que escribe Frai Luis de Granada? (...) Quien en el de Frai Luis de Leon, i de otros que dexo?». Hom troba igualment a Adelung i Vater la idea, d'origen antic, que l'espanyol és la més pròxima de totes les llengües llatines al llatí: «dieser Mutter unter allen ihren Töchtern am ähnlichsten» [«entre totes les seves filles, la més pròxima de la mare»], ADELUNG, *op. cit.*, p. 535. Cf. Hans-Josef NIEDEREHE, *Das Spanische im «Mithridates» von Adelung & Vater*, dins Werner BÄHNER (ed.), *Sprache und Kulturentwicklung im Blickfeld der deutschen Spätaufklärung: der Beitrag Johann Christoph Adelungs* (Berlín, Akademie-Verlag, 1984), ps. 245-252, part. 246.

panyol, ens pensaríem que estem davant d'un Rivarol que es refereix al francès!

Casualitat? La ideologia lingüística sobre el castellà que es desprèn d'Adelung i Vater ha de llegir-se tenint present les abundants declaracions sobre l'occità, les que es fan —breument i succintament— sobre el català, i en darrer terme, aquelles que concerneixen el francès. En relació amb aquesta darrera llengua, Adelung i Vater van llançar un dard al final de tot de llur report. Després d'haver lloat els esforços dels codificadors acadèmics i dels grans autors, així com la claredat i la precisió de la llengua (aquí del tot en la línia de Rivarol), hom emet una reserva:

welche die Quellen ihrer grossen Klarheit und Präcision, aber auch einer gewissen Steifheit sind, die ihr manche Arten eines poetischen Gebrauchs verschliesst.⁵⁶

El cop és fort. Es tracta de dir que, pel sol fet que és clara i precisa, la llengua francesa no és pas menys tibant, rígida (*steif*) i, en conseqüència, inapta per a certes formes de la poesia. La idea potser prové de Court de Gébelin:

La langue Française surpasse toutes les autres en clarté par ses articles, par sa marche, par sa précision; elle brille entre toutes les autres par sa douceur, par son égalité de ton; fière de ses avantages, qu'elle cède donc à d'autres le genre d'harmonie qui résulte de ces inversions, de ces accens qu'elle a dédaigné; & qu'elle ne compare pas à des *Chants*, des Poèmes qui ne peuvent être chantés.⁵⁷

Però aquesta mateixa idea s'inscriu, al meu entendre, dins un dispositiu ideològic de molta volada. D'una banda, és bastant probable que alguns esperits de l'*Aufklärung* tardà, com ara Adelung i Vater,

56. «que són les fonts de la seva gran claredat i precisió, però també d'una certa rigidesa que el priva de força varietats de l'ús poètic» (p. 567).

57. COURT DE GEBELIN, 1776, XLVII. I més amunt (XLVI-XLVII): «Quan els monarques francesos van afavorir la llengua francesa, cadascun es va esforçar d'excel·lir amb noves bel·leses, que en certa manera van fer d'aquesta la llengua d'Europa, malgrat els defectes inherents que l'art no sabia corregir».

no fossin gens sensibles a les veus que, d'Alemanya estant, s'aixecaven contra la diglòssia literària i intel·lectual que feia pesar la dictadura del francès sobre les elits germàniques. En aquest sentit, dir que el francès no és pas una llengua poètica porta a abonar l'opinió segons la qual aquesta llengua no mereix gens els honors que se li fan. Descriure extensament com l'èxit que aquesta llengua ha adquirit mercès a una gran cultura va en el mateix sentit. En el camp francès, Adelung i Vater trien l'occità *contra* el francès.

Hom pot considerar com a absolutament representatiu d'aquesta tria el fet que Adelung i Vater facin menció de la teoria d'Astruc sobre els Juraments d'Estrasburg.⁵⁸ L'interès estratègic d'aquest text bé val que hom s'hi detingui un instant. Bonamy, tot cercant de demostrar la filiació llatina del francès, en van donar una versió incrementada amb una versió «avec les mots françois usités dans les XIIe et XIIIe siècles».⁵⁹ Astruc, que potser va llegir Fauchet, cita els Juraments en qualitat de «titre qui prouve le mieux le peu de changement qu'a souffert la langue du Languedoc».⁶⁰ En forneix tres versions: el text original, una traducció llatina i una traducció llenguadociana.⁶¹ Pel que respecta a Hervás, fa semblantment amb una traducció en català i una altra en «valencià». Adelung i Vater segueixen Astruc, però tot tenint probablement present l'esperit de certs arguments avançats per Hervás:

Io ho messa in Catalano, e Valenzano la traduzione letterale della formola Francese, acciochè si vegga la gran somiglianza, che col Francese antico hanno il Catalano, e il Valenzano, che presentement si parlano; e della somiglianza, come ancora dallo stato attuale del dialetto Francese *Provenzale*, che nella Francia meridionale usasi, e molto somiglia in linguaggi Catalano, e Valenzano, sembra doversi rilevare, che la lingua Francese proviene dal linguaggio, che anticamente parlavasi nelle coste marittime da Genova fino a Valenza di Spagna.⁶²

58. Sobre la lectura dels Juraments d'Estrasburg com a text «occità», cf. Jean STÉFANINI, *L'abbé Féraud. 1725-1807. Un provençaliste marseillais* (Gap, Ophrys, 1969), ps. 249-258.

59. ALBRECHT, *op. cit.*, p. 641 [93].

60. ASTRUC, *op. cit.*, ps. 505-506.

61. ASTRUC, *op. cit.*, ps. 506-508.

62. HERVÁS, *op. cit.*, p. 187.

No obstant això, i pel que fa a la situació espanyola, és menys llunyana, menys immediatament transposable, menys carregada afectivament. El capítol —d'altra banda, segons Jens Lüdtke, el menys reeixit quant a la classificació dels dedicats a les llengües romàniques—⁶³ s'ordena més clarament al voltant de les nocions de *Landessprache* (llengua del país, és a dir, del poder) i de *Mundart/patois*.

Aquesta interpretació em sembla confirmada per la brevetat de l'observació sobre l'expandiment social de la castellanofonia, tractada en el subcapítol sobre el català:

In den Kanzleyen und bey den Vornehmeren herrscht das Castilische.⁶⁴

La remarca és, si res més no, justa; però, feta a la mida francesa, hom pot creure que hauria comportat uns desenvolupaments més amplis. A més a més, la informació —que sembla referir-se, encara que no sigui clar, al País Valencià—, segons la qual el castellà és comprès pertot, àdhuc al camp, versemblantment,⁶⁵ tot i que lacònicament, denota una voluntat de simplificació, si no és que es tracti d'una manca de documents:

So allgemein dieses Patois hier gesprochen wird, so versteht man doch fast eben so allgemein, selbst auf dem Lande das Spanische.⁶⁶

En aquest sentit, l'elogi del castellà s'ha de sotmetre a una doble lectura. D'una banda, dins el complex germànic, és el moment que la

63. LÜDTKE, *op. cit.*, p. 38.

64. «A les cancelleries i en les persones distingides, el castellà hi domina» (p. 545). L'observació prové directament de FISCHER, *op. cit.*, p. 488, que assenyalava que el «veritable castellà» (*ächt-castilianisch*) es parla «in den Canzleyen, und auch unter den Vornehmen».

65. Sobre la castellanofonia, efectivament molt avançada al País Valencià del segle XVIII, cf. August RAFANELL, *La llengua silenciada* (Barcelona, Empúries, 1999), ps. 95-96; però el procés ja s'hi havia instal·lat des de feia temps, cf. Vicent PITARCH i ALMELA, *Llengua i Església durant el barroc valencià* (València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001).

66. «De la mateixa manera que aquest patuès és parlat ací de forma general, hom comprèn, tot i això, de forma quasi general, fins i tot al camp, l'espanyol» (p. 546). L'afirmació prové de FISCHER, *op. cit.*, p. 232.

literatura del *Siglo de oro* és descoberta, llegida i admirada. De l'altra, tocant al nivell intern espanyol, l'opció d'Adelung i Vater assenyala i ratifica la pèrdua de prestigi social del català dins la mateixa Espanya, contra la qual es rebel·len els catalanistes de tota la fi del segle XVIII (Ballot i Torres).⁶⁷ Per això mateix, és la imatge d'aquesta llengua —un «patois» espanyol desvaloritzat, més o menys separat de la llengua d'oc— que es fixa durant un temps a Europa, àmpliament sota la influència de les categories franceses.⁶⁸

CONCLUSIÓ

Si el *Mithridates* d'Adelung i Vater no ha pas conegut els honors de la història de la lingüística europea és perquè, aquesta obra, força impregnada per l'esperit i pel mètode de les *Lumières*, no va pas triar gaire a ser sobrepassada per les considerables aportacions representades pels treballs de Bopp en el camp indogermànic (1816) i pel naixement de la romanística moderna (Raynouard i sobretot Diez). Això no obstant, aquesta summa considerable sembla rica d'ensenyaments.

El *Mithridates* ens informa, d'entrada, sobre les coneixences de què hom disposa en l'espai germànic en relació amb la llengua catala-

67. NEU-ALTENHEIMER i SCHLIEBEN-LANGE, *op. cit.*, ps. 206-207 i Francesc FELIU, Sadurní MARTÍ, Francesc TEN i Josep VICENS, *Tractar de nostra llengua catalana. Apologies setcentistes de l'idioma al Principat* (Estudi General de Girona / Estudis Universitaris de Vic, Eumo, 1992).

68. La classificació que proposa Denina, 1804, II, 34, en aquest sentit, és ben característica d'aquesta actitud. Adelung i Vater almenys li extreuen aquesta categoria de *patois*, que manifesta una aplicació a Espanya de les normes franceses: «Així, els diferents llenguatges de la nació espanyola abans del segle de Carles V haurien pogut anomenar-se dialectes; però després que tots aquells petits reialmes van quedar reunits en un de sol, el llenguatge dels andalusos, dels murcians, dels catalans i fins dels valencians i dels aragonesos ja no es pot pas anomenar patuès, des del moment que s'allunya del dialecte castellà convertit en idioma general de tota la nació espanyola». Hom trobarà un eloqüent testimoniatge d'aquestes concepcions desvaloritzadores a August RAFANELL, *Le «limousinisme» catalan au début du XIXe siècle*, dins Claire TORREILLES (ed.), *L'Occitanie romantique* (Bordeus, CELO / William Blake & Co., 1997), p. 196.

na. En plena edat moderna, els testimonis en aquest sentit no són pas legió,⁶⁹ i el que ofereixen Adelung i Vater és encara més interessant per tal com ofereix una síntesi remarcable dels coneixements acumulats en els segles precedents. Per redactar llurs notícies sobre el català, els autors es van basar, efectivament, en les aportacions de la tradició erudita hispànica (Escolano, Bastero, Hervás) i francesa (Sainte-Palaye, Court de Gébelin, els provençalistes de la segona part del segle XVIII). En aquest sentit, el *Mithridates* clou la protofilologia dels temps moderns.

Però si hom compara aquest fet amb l'abundància de les informacions aportades per al francès i l'occità, tant en el sentit històric com en el de la bibliografia, el tractament del tema, en el cas del català, apareix com a més llunyà. Sense cap mena de dubte, la matèria hispànica, en general, i la catalana, en particular, als nostres autors no els resulta gaire familiar.

Cal afegir a aquest allunyament l'adopció, com deformada per una lent d'augment, de les perspectives més comunament admeses a la Península sobre la naturalesa i la jerarquia de les llengües. De cop i volta, la imatge que transmeten del català Adelung i Vater a l'alba del segle XIX és la d'una llengua el prestigi i el «crèdit» de la qual es troben devaluats enfront d'un castellà instal·lat en tots els avantatges (polítics, culturals, *status* i *corpus*, per reprendre les categories sociolingüístiques de Kloss). Imatge negra que aviat s'il·luminarà gràcies a la Renaixença.

JEAN-FRANÇOIS COUROUAU
Université de Toulouse-Le Mirail

69. A Alemanya, aparentment hom sap ben poques coses sobre el català abans d'Adelung i Vater. No hi ha cap altre viatger, tret de Johann Jacob Volkmann (1785) o del clergue valencià A. J. Cavanilles (1785), que en diguin res. Cf. Günther HAENSCH, *Algunes referències a la llengua catalana en autors alemanys entre el 1659 i el 1800*, «Estudis Romànics», XII, *Estudis de lingüística i de filologia catalanes dedicats a la memòria de Pompeu Fabra en el centenari de la seva naixença* (1969), ps. 29-34.

ANNEX I

Indiquem ací les obres esmentades pels autors del *Mithridates* en les pàgines relatives a la llengua catalana, tot indicant entre claudàtors els complements bibliogràfics corresponents.

C[hristian] A[ugust] FISCHER's *Reise von Amsterdam über Madrit [Madrid] und Cadix nach Genua [in den Jahren 1797 und 1798]*, Berlin, 1799.⁷⁰

C[hristian] A[ugust] FISCHER, *Gemälde von Valencia*, [Leipzig, Hartknoch, 1803-1809].⁷¹

[Antic ROCA], *Lexicon Latino-Catalanum*, Barcellona, [Ex Oficina Claudii Bornatii], 1560, fol.⁷²

[Pere LACAVALLERIA], *Diccionari de tres lenguas, Castellana, Francesa y Catalana, por P. Lacavalleria. Siquese un pequeño tratado necesario por los que dessea saber, entender y hablar Frances, Castellán y Catalan*, Barcell[ona, En casa de Pere Lacavalleria], 1642, 12.⁷³

Petr. [Pere] TORRA, *Dictionarium s. Thesaurus Catalano-Latinum Subjicitur irregularium verborum elenchus*, Barc[inone, Officina Typographica Raphaelis Figueró], 1696, fol.⁷⁴

Rich[ard] T[WISS]'s *Travels through Portugal and Spain in 1772 and 1773*, Lond[on], 1773 [1775], 4, mit einer Nachricht von dem Dialect zu Valencia und einem kleinen Wörterverzeichnis [= amb una nota sobre el dialecte de València i una breu llista de mots], S. 209 ff [p. 209 sqq.].

70. Trad. fr. (C. F. Cramer): *Voyage en Espagne, aux années 1797 et 1798*, Paris, Duchesne, Leriche, an IX – 1801 i trad. angl.: *Travels in Spain in 1797 and 1798*, Londres, T. N. Longman & O. Rees, 1802; Reimpressió: *Neued. der Ausg. Berlin 1799*, hrsg., kommentiert und mit einem Nachw. vers. von Christian von Zimmermann, Heidelberg, Palatina-Verlag, 1998.

71. Trad. fr. (C. F. Cramer): *Description de Valence... par Chrétien-Auguste Fischer, pour faire suite au Voyage en Espagne, du même auteur*, Paris, Henrichs, 1804 i trad. angl. (Frederic Schoberl): *A Picture of Valencia, Taken on the Spot: Comprehending a Description of that Province, its Inhabitants, Manners and Customs, Productions, Commerce, Manufactures*, Londres, Henry Colburny, 1809.

72. PALAU, 189188.

73. PALAU, 129317.

74. PALAU, 335054. Segons Palau, «hacia 1696».

- Car[les] Ros, *Tratat des [de] Adages y refranys Valencians [y practica pera escriure ab perfecció la Lengua Valenciana]*, Valenc[ia, Josep Gracia], 1736, 8.⁷⁵
- Abrah[am] WESTERVEEN, [*Il Consolato del mare ... Het Consulaat van de Zee*], Leid[en], 1704, [Johannes Du Vivié & Isaak Severinus], 4.
- J. [Giuseppe] L[orenzo] M[aria] de Casaregio [CASAREGI], *Discursus legalis de commercio*, Flor[entiæ, apud J. C. Tartinium et S. Franchium (et typis B. Paperini)], 1719, fol.
- Gasp[ar] Scuolano [Escolano], *Istoria Valenz. [Decada primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y reyno de Valencia, Valencia, Pedro Patricio Mey, 1610]*.

ANNEX II

Indicacions referides a la procedència dels *Pater noster* en català.

- (531-532) Sardinisch in den Städten [= Sard dins les ciutats]. Aus [=Ex] [Conrad] Gesner(s) *Mithridates [de differentiis linguarum tum veterum, tum quae hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt, Tiguri, excudebat Froschoverus, 1555]*, p. 66 und Duret *Thresor [de l'histoire des langues de cest univers, Cologne, M. Berjon, 1613]*, p. 818.
- (553)
236. Catalanisch. Aus Bern[ardo] Aldrete, *Del Origen [y Principio] de la lengua Castellana [ò Romance que oi se usa en España, En Roma, en casa de Wllieto, 1606]*, p. 259.
- (554)
237. Valenzanisch. Aus Hervas [Lorenzo Hervás y Panduro, *Idea dell'Universo, che contiene la storia della vita dell'uomo, elementi cosmografici, viaggio estatico al mondo planetario e storia della*

75. AGUILÓ, 2796.

terra, t. XXI, *Saggio pratico delle lingue*, In Cesena, G. Biasini, 1787], No. 292.

(554-555)

238. Mallorkisch. Mitgetheilt durch Herrn [= comunicat per] Prof. Ebeling.⁷⁶

76. Pot ben ser Christoph Daniel Ebeling (1741-1817), editor de la narració del viatge a Espanya de M. Carl Christoph Plüers, *M. C. C. Plüer's ... Reisen durch Spanien, aus dessen Handschriften herausgegeben von C. D. Ebeling* (Leipzig, Weygand, 1777) i traductor de Richard Twiss (Leipzig, 1776). Cf. Gordon McNETT STEWART, *The Literary Contributions of Christoph Daniel Ebeling* (Amsterdam, Rodopi, 1978), p. 50, n. 4 (Plüers) et p. 49, n. 1 (Twiss).